

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Zpráva z konference „Dezinformace a hate speech v online světě: Výzvy současného informačního prostředí“

Dne 24. února 2022 se změnil svět. Bezprecedentní ruská invaze na Ukrajinu nezměnila jen naše dosavadní geopolitické jistoty, ale zásadně obohatila i náš každodenní slovník. Přibýlo mnoho pojmů směřujících nejen k oblasti válečné logistiky, ale i ke snahám o mírovou diplomacii. Jedním z těchto pojmů byl ale i poněkud kryptičtější pojem dezinformace.

O tom, co to dezinformace a *hate speech* jsou, a co naopak nejsou, se rozhodl Úřad vlády České republiky, respektive zmocněnkyně vlády pro lidská práva Klára Šimáčková Laurenčíková a Výbor pro lidská práva a moderní technologie ve spolupráci s Filosofickým ústavem Akademie věd České republiky a s podporou Strategie AV 21, uspořádat mezioborovou odbornou konferenci s názvem *Dezinformace a hate speech v online světě: Výzvy současného informačního prostředí*. Cílem konference konané 4. listopadu 2024 v Hrzánském paláci nebylo jen polemizovat nad pojmem dezinformace a *hate speech* či nad jejich definicí, ale nastínit i reálná řešení, jak se k prevenci či jinému boji proti těmto fenoménům postavit.

S úvodním slovem vystoupila Klára Šimáčková Laurenčíková, která účastníky nejprve informovala o vzniku pracovní skupiny k problematice nenávistných projevů. Dále ve vystoupení upozornila na důležitou roli vysvětlování a na využívání dalších podobných měkkých nástrojů v boji proti dezinformacím a *hate speech*.

Keynote speech přednesla Barbora Bukovská z organizace ARTICLE 19, ve kterém představila pět mýtů provázejících *hate speech* a boj s dezinformacemi.

Prvním problémem je podle její typologie snaha o definování dezinformací. I přes snahy, které jsou často vedeny dobrými úmysly, jde vždy o mylnou snahu, neboť objektivizovat pojem pravdy v právním kontextu je v podstatě nemožné. Ilustrovala to na svém vlastním případě, kdy byla trestně stíhaná za údajný trestný čin, kterého se měla dopustit zveřejněním informací o nucené sterilizaci žen na Slovensku. Její doporučení tak spočívá v nedefinování pojmu dezinformace, ale spíše má za efektivnější zaměřit se na to, zda je takto „plastický pojem“ možné vůbec právně regulovat.

Druhý problém shledává ve snahách o omezování všech nenávistných projevů a všech dezinformací. Podle jejího názoru jde o zbytečnou snahu, protože je možné regulovat jen takové nenávistné projevy a dezinformace, u kterých to připustí lidskoprávní kodexy. Je tedy iluzorní představit si, že každý jeden takový projev z online prostoru zmizí.

Třetí problém vidí ve slepém boji s dezinformacemi a nenávistí bez nalézání širšího sociálního kontextu. V prezentaci kladla publiku řečnické otázky, zda v České republice neexistují spíše systémové a dlouho přehlížené ekonomické a sociální důvody, proč lidé tíhnou k dezinformacím.

Čtvrtý problém vidí v „honu“ za novými zákony postihujícími dezinformace. Potřebnost nové regulace bezprostředně nevidí, i přestože vnímá problém velikého dosahu některých informací, zejména na sociálních sítích. Za naprostý paradox vnímá, že inflace informací na internetu, a zvláště na sociálních sítích, vede k menšímu přístupu ke kvalitním informacím. Kvůli obchodnímu modelu sociálních sítí mají uživatelé přístup jen k omezenému

výseku informací, který je typicky provokativní či jinak senzacechtivý. Volá spíše po regulaci tohoto obchodního modelu a regulaci dominantního postavení obchodních společností provozujících sociální sítě. Řešením by mohlo být jakési „otevírání“ sociálních sítí třetím stranám, zejména při moderování obsahu. Typicky může jít o neziskové organizace, které k některým projevům poskytují nezbytný kontext či nepravdivé projevy vyvrací.

Pátý problém spatřuje ve snaze o trestněprávní postih dezinformací. Jako příklad zmínila studii z Katolické univerzity v Lovani, ve které vyšlo najevo, že závažnost těchto trestných činů je ve srovnání s jinými velmi malá a rovněž, že kriminalizace profesionálních dezinformátorů z nich dělá spíše mučedníky a bojovníky se systémem než společensky vnímané kriminálníky. Za optimální řešení považuje namísto trestněprávního postihu spíše pozitivní vzdělávací kampaň mířící na ohrožené skupiny.

Závěrem nicméně připustila, že dezinformace jsou ve velké míře v internetovém prostoru přítomné a potenciálně mohou způsobit škody lidem i národnímu hospodářství. Upozornila však na riziko, že věčné debaty o dezinformacích a *hate speech* dost možná odvádí pozornost od jiných, podstatnějších a často hlubších sociálních otázek.

V diskuzi vystoupil poslanec *Martin Exner*, který se naopak do debaty připojil s opačným názorem, a to takovým, že definici považuje za nezbytnou. Sám vidí dezinformaci v cíleném a úmyslném šíření lži. Představil to na příkladu šíření zcela nepodložených informací o vzniku koronaviru SARS-CoV-2.

První diskuzní blok nazvaný *Podoby dezinformací a hate speech v současném online světě* zahájil se svým příspěvkem *hate speech* z hlediska analytické filozofie *Tomáš Koblížek* z Filosofického ústavu AV ČR. Příspěvek věnoval z velké části otázce cíle dezinformace. Cílem ovšem vždy nemusí být šíření lži, jak často ve veřejné debatě zaznívá, někdy postačí zavalit online prostor mnoha jinými nesouvisejícími, ale nikoli nezbytně lživými informacemi. Za cíl dezinformace tak souhrnně považuje manipulaci.

Závěrem zmínil, že český jazyk zcela pomíjí pojem misinformace, tedy šíření dezinformace, z důvodu širitelova plného přesvědčení o dané informaci; neboli šíření v dobré víře. Tento jiný přístup nastiňuje různorodost širitelů: kdo záměrně lže a kdo informaci vážně věří. V diskuzi pak zmínil, že neregulovat svobodu slova znamená být proti svobodě slova.

Následoval příspěvek *Jakuba Kalenského* z Evropského centra excelence pro boj s hybridními hrozbami, ve kterém se věnoval hrozbě ruských dezinformací, jejich zdrojům, cílům a možnostem obrany.

Ekosystém ruských dezinformací ilustroval na diagramu pyramidy. Nejvýše jsou přímo orgány Ruské federace, typicky ministerstva a prezidentská kancelář. Pod nimi na druhém místě jsou (ne)vládní organizace. Tyto organizace v anglickém jazyce nabývají označení GONGOs a jsou opakem nevládních organizací v západním pojetí. Třetí v pyramidě jsou výkonné složky dezinformačních kampaní. Nejde jen o známé a již v tuzemsku mediálně pokryté tzv. trollí farmy, ale i o placené postavy s vysokým dosahem na sociálních sítích (influencery) a další osoby v obdobném postavení. Úplně nejnižší na pyramidě, tedy na čtvrtém místě, jsou běžní lidé ovlivnění ruskými dezinformacemi, kteří informace buď z přesvědčení nebo jiných příčin dále šíří.

J. Kalenský dále uvedl, že není známý rozpočet každé takové ruské dezinformační kampaně, ale nejspíše bude velmi vysoký. Jen kampaň Maidan 3.0 cílená výhradně na Ukrajinu na sociální síti Telegram podle jeho informací stála 1,5 miliardy amerických dolarů. Ve shodě s typologií ruské propagandy navrhuje čtyři linie obrany vůči ní. První linií je detekce, vyvracení a dokumentace, druhou linií navyšování povědomí o dezinformacích, třetí je obrana a posilování slabých míst (ať už strategickou komunikací či rozšiřováním

mediální gramotnosti) a až čtvrtou linií je trestání a odrazování agresorů (tou je řádné vyšetřování, bojkot a diskreditace dezinformačních zdrojů a omezování financování dezinformačního obsahu, především v oblasti reklamy). Dále zmínil, že považuje za nepřiliš efektivní důraz na čtvrtou linii, když zjevně ještě nepanuje všeobecná shoda na liniích předchozích.

V panelu dále vystoupil *Štěpán Výborný*, soudce Nejvyššího správního soudu. V kontrastu s *B. Bukovskou* nesouhlasí s nízkou trestní represí při boji s dezinformacemi a nenávistnými projevy.

Jeho příspěvek měl těžiště právě v druhém zmíněném, tedy v nenávistných projevech. Problematiku nenávistných projevů nejdříve šířeji uvedl na fenoménu anonymity na internetu a na masovém rozšíření internetu, přičemž zdůraznil princip obranyschopné demokracie a zejména to, že se k tomuto principu opakovaně přihlásil i Ústavní soud. Šíření nenávisti považuje z lidskoprávního hlediska primárně za kolizi svobody projevu a ochrany lidské důstojnosti. Při omezování projevu v kyberprostoru má podle jeho názoru platit to samé v offline i online světě, připouští ovšem, že online projev je devalvován záplavou jiných nerelevantních informací, tj. že i dezinformace sama může být inflací jiných informací devalvována. Naopak projev v offline světě bude mít většinou menší dosah. Následně polemizoval, zda páchání verbálních trestných činů prostřednictvím počítačové sítě má být i do budoucna kvalifikovanou skutkovou podstatou. V oblasti postihu za verbální trestné činy však považuje za stěžejní postihování obzvláště těch největších „šířičů“.

Poslední panelistkou byla *Gwendolyn Albert* z organizace Romea, která se ve svém příspěvku věnovala problematice dopadu dezinformací na romskou populaci. Domnívá se, že Romové přestali být terčem nenávisti s přílivem migrace, respektive s hrozbou migrační krize. Situace se však vrátila k předchozímu stavu spolu s pandemií onemocnění covid-19.

Uvedla, že dezinformace dopadají rovněž na Romy, často i ve vysoké intenzitě. Jako příklad uvedla dezinformace o dopadech očkování proti onemocnění covid-19 či o válce na Ukrajině a ukrajinských uprchlících.

Kromě boje s dezinformacemi v romské populaci se organizace věnuje i ochraně před předsudečnou nenávistí na sociálních sítích. Organizace nahlásila stovky protiromských komentářů, přičemž rychlá zpětná vazba se jim dostala na sociální síti Facebook, naopak bez reakce zůstalo toto nahlašování na portálu YouTube či na sociální síti X. Částečně to přisoudila nejasným pravidlům pro odstraňování komentářů, jiné vysvětlení nemá.

V boji proti anticikanismu organizace využívá i trestních oznámení. Z deseti podaných trestních oznámení byla jedna osoba podmíněčně odsouzena, u jedné osoby bylo počinání vyhodnoceno jako přestupek a jedna věc byla odložena. Vzhledem k tomu, že obsah sdělení byl ve všech případech velmi podobný, mnohdy takřka totožný, nerozumí odlišností při vyřízení věcí.

Druhý diskuzní blok s názvem *Strategie pro boj s dezinformacemi a hate speech v online světě* zahájil *Peter Jančárik* z portálu Seznam.cz. V příspěvku názorně předvedl příklady práce s umělou inteligencí při moderování obsahu. Při moderování používá společnost Seznam.cz tandem moderace a umělé inteligence, přičemž základními funkcionalitami je upozorňování při přesměřování na dezinformační internetové stránky, namátkově ověřování totožnosti uživatelů, možnost nahlašování komentářů a jejich případné odstraňování či blokování uživatelů. Uvedl, že ve společnosti pracují s tezí *Mateusze Stalinského*: „*lidé, kteří nevidí toxický obsah, ho ani sami nešíří.*“

Při moderování obsahu v komentářové sekci pod články dodávají i kontext k jednotlivým komentářům. Kupř. k tématu „Krym“ mohou moderátoři ve vhodných případech

dodat kontext v tom smyslu, že obsazení poloostrova Krym proběhlo v rozporu s mezinárodním právem. Připustil však, že dodávání kontextu nefunguje vždy, typicky v tématech o právech LGBT osob a u tématu tělesného trestání dětí je účinnost omezená, v případech témat spojených s válkou na Ukrajině naopak považuje efekt za velmi dobrý.

Závěrem uvedl, že prostředky, které v prezentaci popsal, jsou čistě rozhodnutím obchodního vedení společnosti, nejde o následek právní regulace.

Dalším řečníkem v panelu byl *Josef Šlerka* z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který prezentoval svůj výzkum odkrývající síť propojenosti jednotlivých propagandistických serverů. Představil i další projekty jako *Firehose of Falsehood*, *MediaRating* a *Mapu médií*.

Třetí panelistkou byla *Jitka Černošová* z odboru strategické komunikace státu Úřadu vlády ČR. Představila fungování tohoto oddělení, jeho poslání a základní náplň činnosti. Ta spočívá v monitorování informačního prostoru a trendů v něm. Výsledkem monitoringu je pak ucelený podklad pro další komunikaci státu podle momentálních trendů. Odbor se také věnuje činnosti dovnitř veřejné správy, kde usiluje o sjednocování komunikace státu. Ve svém vystoupení ovšem připustila, že veřejná správa má v oblasti strategické komunikace značné rezervy ve srovnání se soukromým sektorem. Rovněž zmínila informační kampaň *Moje vlajka*, která zejména v časech státního svátku 28. října 2024 měla za cíl sjednocování společnosti nad společným státním symbolem, který se ovšem v posledních letech jeví spíše jako unesený symbol jisté skupiny obyvatel.

Posledním panelistou byl *Viktor Kundrák* z odboru lidských práv a ochrany menšin Úřadu vlády ČR. Se svým příspěvkem nazvaným *Nenávistné projevy: komplexní policy odpověď* nejprve vyjasňoval rozdíl mezi *hate speech* a *hate crime*, tj. mezi nenávistnými výroky šířícími nenávist a přímo verbálními trestnými činy. Důkladně popsal mezinárodní závazky České republiky a mezinárodněprávní *soft law*, které se na problematiku šíření *hate speech* vztahují, kupř. rozhodnutí ministerské rady OBSE v boji proti *hate crime* č. 9/09, rámcové rozhodnutí Rady 2008/913/SVV nebo nařízení o digitálních službách (DSA).

Závěrem uvedl, že komplexní *policy* odpovědí musí být dostatečný právní rámec, dostatečná podpora dotčených skupin, důsledný monitoring a analýza nenávistných projevů a v neposlední řadě mezirezortní a mezinárodní spolupráce. Zmínil i velikou roli Českého telekomunikačního úřadu, který mimo jiné vlivem legislativy Evropské unie nabývá větších a větších pravomocí.

V diskuzi k tomuto bloku vystoupil rovněž *Oldřich Kužílek* z neziskové organizace *Otevřená společnost*, který zdůrazňoval roli ústavně chráněných nenávistných projevů či ústavně chráněných extrémních projevů. Za jádro práva na svobodu projevu nepovažuje možnost vyjádřit se konvenčně, ale spíše možnost dostat se rovněž mimo běžný názorový proud, tzv. „na hranu“, s názorem, který šokuje či se zcela vymyká současné debatě.

Po konci debaty následovalo závěrečné slovo *Otakara Foltýna*, vládního koordinátora strategické komunikace státu, a následně i rozloučení za pořadatele, které pronesl *Viktor Kundrák*.

Petr Gangur*

* JUDr. Petr Gangur, katedra ústavního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy. E-mail: petr.gangur@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2422-744X>. Tento výstup vznikl v rámci plnění projektu Specifického vysokoškolského výzkumu (SVV) Univerzity Karlovy č. 260 622 *Technologický pokrok a společenské proměny jako výzvy pro zkoumání základních otázek práva*.